

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 908-924, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKÇEDE ÇIKARIM: VESİLETÜ'N- NECÂT ÖRNEĞİ

Sezergül YIKIŞ*

Geliş Tarihi: 03.06.2023

Kabul Tarihi: 20.06.2023

Öz

Alıcının mesajı anlamlandırma aşamasında geçirdiği bilişsel süreci içine alan çıkarım, vericinin kastettiklerini anlatma gücü ile alıcının asıl iletiden kopmadan yüzey yapıdaki kodları okuyabilme becerisinin bütünüdür. İletinin her alıcıda aynı anlama sahip olmaması, vericiye göre ifade gücünün değişmesi, çarpıcı anlatımın sağlanamaması gibi unsurlar çıkarım sonucunu etkiler. Çıkarımların hem biçimbirimsel hem de sözcükbirimsel işaretleyicileri olduğu gibi bunların da ötesinde tümce üstü birimlerin, art alan bilgisinin, alıcının ve vericinin dünya görüşünün de çıkarımı etkilediğini görülmüştür. Çıkarım tümcelerinin görünümünü incelemek adına çalışmamızda araştırma alanı olarak Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât" adlı eserinde yer alan Hz. Peygamber'in doğumu ve doğumdan sonra gerçekleşen olayların anlatıldığı bölüm seçildi. Kuramsal arka plan ve çıkarım tasnifleri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra çözümlemede kullanılacak çıkarım tasnifi hakkında bilgi verildi. Çıkarım tümcelerinin görünümü beyitlerdeki anlam bütünlüğü dikkate alınarak metin çözümlemesi yoluyla tespit edildi. Tümceler bağlamdan bağımsız ele alınmadı ve tümcelerden elde edilen verilerden hareketle çıkarım tümcelerinin mevcut metindeki sistematığı üzerinde duruldu.

Ahahtar Sözcükler: Vesîletü'n-Necât, Süleyman Çelebi, çıkarım, çıkarım tasnifi, çıkarım işaretleyicileri.

INFERENCE IN TURKISH: THE EXAMPLE OF VESİLETÜ'N-NECÂT

Abstract

Inference, which includes the cognitive process that the receiver goes through during the process of making sense of the message, is the sum of the transmitter's power to tell what he means and the receiver's ability to read the codes in the surface structure without breaking away from the original message. Factors such as that the message does not have the same meaning for every receiver, the power of expression changes according to the sender, and the striking expression cannot be achieved affect the inference result. It has been observed that inferences have both morphological and lexical markers, and beyond these, supra-sentence units, background knowledge, the world view of the recipient and the donor also affect the inference. In order to examine the appearance of the inference sentences, the part of Süleyman Çelebi's "Vesîletü'n-Necât" in which the birth of the Hz. Prophet and the events that took place after birth are explained was chosen as the research area in our study. After giving general information about the theoretical background and inference classification, information was given about the inference classification to be used in the analysis. The appearance of the

* Dr. Öğretmen; Millî Eğitim Bakanlığı, Eskişehir-Türkiye, sezergulykms@yandex.com.

inference sentences was determined through text analysis, taking into account the semantic integrity in the couplets. Sentences were not handled independently of the context, and the systematics of inference sentences in the existing text were emphasized, based on the data obtained from the sentences.

Keywords: Vesiletü'n-Necât, Süleyman Celebi, inference, inference classification, inference markers.

Giriş

Çıkarım (İng. deduction, inference; Fr. deduction; Al. schluss) *bir tümce, yargı ya da önermenin başka bir tümce, yargı ya da önermeden türetilmesinden, çıkarsanmasından oluşan mantıksal ya da kavramsal işlem; doğru olduğu kabul edilen öncüllerden elde edilen sonuç; öncüller diye nitelenen önerme ya da önermelerden söz konusu öncüller tarafından mantıksal olarak içerilen, yeni bir önermenin türetildiği akıl yürütme işlemi* (Cevizci, 1999, s. 190). Çıkarım, doğrudan ifade edilenin ötesinde anlam yaratmak için önceki bilgileri metne dayalı bilgilere bağlamaktır. Çıkarım, okunanları ilgili önceki bilgilerle [şema, arka plan bilgisi/art alan bilgisi (schema, background knowledge/prior knowledge)] birleştiren zihinsel bir süreci içerir ve bu süreç sonucunda okuyucu metne dair kendine özgü yorumlarda bulunur (Grygiel, 2016, s. 117). Dolayısıyla çıkarım metinden kişisel anlam yaratma sürecidir.

Çıkarım sürecinin gerçekleşmesi için alıcının bir iletişim sürecine dâhil olması gerekir. Verici ile alıcı arasındaki iletişim yollarından biri de yazılı metinlerdir. Verici metin yoluyla iletisini alıcıya gönderir, temel gaye iletinin alıcı tarafından sağlıklı olarak anlaşılmasıdır. Üstünova (2018), bu süreçte iletişimin gerçekleşmesi ya da mesajın anlaşılabilmesi açısından asıl yetkinin vericide olduğunu belirtir. Çünkü verici kodlama yetkisi ve kurgu sorumluluğu ile elini her zaman güçlendirmiştir. Alıcı vericinin kodladığı dil ile iletiyi almaya ya da kodu çözmeye çalışır (s. 3). Kodları oluşturan verici tüm iletiyi yüzey yapıda doğrudan verebileceği gibi bazen de alıcının gayret etmesini gerektirecek şekilde derin yapının içinde gizler. Bu durumda alıcı; verili olanla art alan bilgisini, dünya görüşünü, bağlam içinde yer alan kodları iyi okuyabilme gibi yetilerini birleştirmesi gerekir ve bu durum *çıkarımı* gerekli kılar.

Sıklıkla zihinsel bir süreç olarak değerlendirilen çıkarımda alıcının anlama ulaşmak için gerçekleştirdiği eylemleri Ergüt (2022) şu şekilde sıralar: Alıcı vericinin metin boyunca sunduğu bilgileri birbirine bağlar, ön ve art gönderim ilişkileri kurar, metne dayalı tutarlılık ve bağdaşıklığı sağlamaya çalışır. Alıcı, hem metin-içi bilgileri göz önüne alarak hem de art alan bilgisi ve metin dışı bilgileri bütünleştirerek çıkarımlara ulaşır. Verici ya da kahramanlarca yapılan çıkarımlarsa neden-sonuç ilişkileri, mantıksal akıl yürütmeler veya görsel, işitsel, duyuşsal, algısal deliller ışığında yapılan çıkarımlardır (s. 476). Günay (2007), sezdirim cümleleriyle metne yerleştirilen söylenmemiş veya belirtilmemiş anlamı, alıcının algılayarak çıkarımlara ulaştığını bildirir (s. 87). Akşehirli (2022), çıkarımı dilin iletişim sırasında ekonomik kullanılmasından kaynaklı alıcının söylenenden daha fazlasına ulaşmayı hedeflediği zihinsel bir eylem olarak belirtir (s. 64). Bu eylemle metinle bağlantı kuran alıcı metni daha açık ve anlaşılır hâle getirir. Chikalanga (1992, s. 697) ve Trabasso (1980, s. 6-7) çıkarımda bulunurken gerçekleştirilen okuma anlama sürecinde ortaya çıkan eylemleri şu şekilde sıralar:

- i. Anlamı belirsiz veya çift anlamlı kelimelerin çözümlenmesi
- ii. Zamirsel gönderimlerin çözümlenmesi
- iii. Cümlelerin içeriklerinin belirlenmesi

- iv. Yorum için çerçevelerin oluşturulması
- v. Uyuşmayan öğelerin farkına varılması

vi Metinde geçen ve birbirleriyle uyumsuzluk gösteren olayların sebeplerinin ve sonuçlarının yordanması (Akt. Özenici vd., 2011, s. 1670). Sıralamadan da görüldüğü üzere bir zihinsel işletim süreci olan çıkarım, metinde verilen önceki bilgileri kullanma; örtük olanları yaşam deneyimi, dünya bilgisi, önceki okumalar ve birikimlerle doldurma; mevcut bilgiyi açığa çıkardıktan sonra veriler üzerinde her detayı da dikkate alarak inceleme sürecidir. Metnin anlamlandırılması sürecinde alıcı ya da okur çok sayıda kısıtlama ile karşılaşabilir, burada devreye aktif katılım girer. Özenici vd. (2011)'nin de belirttiği gibi çıkarımlama süresince aktif rol alma, yanlış anlamaları ortadan kaldıracak kültürel art alan bilgisine sahip olmayla mümkündür (s. 1671-1672).

1.1. Çıkarım Tasnifi

Literatür taraması yapıldığında farklı çıkarım tasnifleri olduğu görülür. Çalışmada Chikalanga'nın tasnifi ile Ergüt'ün tasnifi üzerinde durulacaktır.

Chikalanga, çıkarım tasnifinde Pearson ve Johnson (1978), Warren, Nicholas ve Trabasso (1979), Nicholas ve Trabasso'nun sınıflandırmasından faydalandığını belirttiği için Chikalanga'nın sınıflandırmasının anlaşılması açısından bu sınıflandırmaların sınırlarının neler olduğu genel hatları ile belirtilecektir.

Pearson ve Johnson Taksonomisi (1978), metindeki bilgiler ile okuyucunun ön bilgi deposundan gelmesi gereken art alan bilgileri arasındaki ilişkiyi yakalamak için tasarlanmıştır. Bu taksonomide “sorula” ve “yanıtlar” arasında var olan ilişkiler sınıflandırılır. Bir okuyucu metinden üç tür yanıt (çıkarım) çıkarır ve bu yanıtlar bu sınıflandırmada kritik öneme sahiptir. Sınıflandırma şu şekilde yapılır: Bir yanıt, metinden doğrudan çıkarılabiliyorsa *metinsel olarak açık (aşikâr) çıkarım*; metinde hem soru hem de yanıt mevcutsa yanıt *metinsel olarak örtük* sınıflandırılır; bu sınıflandırmada ölçüt, kişi soruya makul bir cevap bulduğunda onu gerekçelendirmek için en az bir mantıksal çıkarım adımıyla bulunmaktır. Son çıkarımda ise soru metinden türetilmiş ancak yanıt türetilmemişse okuyucu yanıtta kendi veri tabanında yer alan ön bilgi deposundan aldığı bilgiler sonucu oluşturduğu senaryo veya şemayı kullanarak ulaşır. Chilanga (1992) bu tasnifle ilgili şu değerlendirmeyi yapar “*Pearson ve Johnson taksonomisi yalnızca iki tür çıkarıma sahiptir: sırasıyla "önerme" ve "pragmatik" çıkarımlara karşılık gelen metinsel olarak örtük (metin tabanlı) ve yazılı olarak örtük (metin tabanlı olmayan) çıkarımlar*” (s. 701-702).

Warren, Nicholas ve Trabasso'nun Taksonomisi (1979), anlatı yapısında çıkarımlarda bulunmak için üç bilgi kaynağı olduğunu varsayar ve sınıflandırma şu şekildedir: *Mantıksal çıkarım*; bir metinde geçen olay ve durumların gerçekleşmesinde rol alan neden, koşul ve motivasyonların mantıksal ilişkilerini içeren çıkarımlardır ve “*güdüsel*”, “*nedene dayalı*” ve “*olanak verme*” çıkarımı olmak üzere üçe ayrılır. *Bilgilendirici çıkarımlar*, metinde yer alan olaylar arasındaki bilgi ilişkilerinden ibaret olan; olayların bağlamı, kişi, araç, nesne, zaman ve yeri içeren ve kim, nerede, ne zaman gibi soruların cevaplarına ulaşılan çıkarımlardır. Kendi içinde “*adilla (pronominal) ilgili çıkarımlar*”, “*yer ve zamana dayalı çıkarımlar*”, “*referans yoluyla yapılan çıkarımlar*”, “*tamamlama veya genişletme çıkarımları*” alt başlıklarına ayrılır. *Değerlendirici çıkarım*, metinde yer alan olayların, karakterlerin eylemelerinin önemini,

normallliğini, ahlakını ve geçerliliğini değerlendirir. Bu çıkarım daha çok okuyucunun ahlaki değerlerine ve içinde yer aldığı inanç dairesine göre yapılır.

Nicholas ve Trabasso'nun Taksonomisi de dört temel üzerine oluşturulmuştur: *Sözcüksel çıkarım*, zamir gönderimlerini ve belirsiz sözcüklerin çözümlenmesini içerir. *Uzay ve zamansal çıkarım (Yer- zaman)* ise Warren vd. (1979) sınıflandırmasında “bilgisel çıkarım” adı altında görülür. *Bilinenden hareketle (kestirimle) bilinmeyene ulaşılan çıkarım*, olayların neden ve sonuçları ile karakterlerin güdüsel yaklaşımları ve niyetleri ile ilgilidir. Bu çıkarım Warren vd. mantıksal çıkarım kategorisinde yer alan etkileyici, nedensel ve güdüsel (motivasyonel) çıkarımlarına benzemektedir. *Değerlendirici çıkarım*, Warren vd.’nin sınıflandırması ile aynıdır (Chikalanga, 1992, s. 701-702).

Chikalanga (1992) mevcut çıkarım taksonomileri inceleyip değerlendirdikten sonra çıkarımları *sözcüksel, önermeye dayalı ve edinimsel çıkarım* olmak üzere üç ana kategoriye ve kendi içinde de alt başlıklara ayırdığı aşağıdaki taksonomiyi hazırlamıştır (s. 705):

Tablo 1: Chikalanga Çıkarım Taksonomisi

Temel Kategori	Belirlenen Türler	Soru-Cevap
Sözcüksel	a. Zamirsel Çıkarım b. Belirsiz/alışılmadık sözcüğün kazanabileceği anlamlar	Metin/edinimsel olarak örtük
Önermesel	a. Mantıksal Bilgilendirici - Gönderime dayalı - Yer ve zamana dayalı b. Mantıksal Açıklayıcı - Güdüsel - Nedene dayalı - Olanak verme	Metin olarak örtük
Edinimsel	Ayrıntılı Bilgilendirici - Yer ve zamana dayalı - Gönderimsel a. Ayrıntılı açıklayıcı - Neden dayalı - Güdüsel - Mümkü kılıcı/ olanak verici b. Değerlendirici	Edinimsel olarak örtük

Ergüt (2022) çok sayıda çıkarım tasnifi yapıldığını fakat her sınıflandırmanın kendi içinde eksiklerinin olduğunu belirterek yeni bir çıkarım tasnifinde bulunur. Çıkarım türlerini *metin dışı temelli çıkarımlar, metin bağlama / tutarlılık çıkarımları, delile dayalı çıkarımlar, bilişsel yetenekler ve art alan bilgisine dayalı çıkarımlar, önvarsayım dayalı çıkarımlar ve bilginin güvenilirliği esasına dayalı çıkarımlar* olarak altı ana başlığa ayırdıktan sonra bu başlıkları da alt kategorilere ayırmıştır (s. 493-494). Çalışmasında yer alan altı ana başlık ve alt başlıklar sınıflandırmanın daha anlaşılır olması açısından aşağıdaki gibi tablolastırıldı:

Tablo 2: Ergüt Çıkarım Tasnifi (2022)

1. Metin Dışı Temelli Çıkarımlar	1.1. Metinden Gerçek Dünya Bilgisine Doğru Yapılan Çıkarımlar		
	1.2. Arka Plandan Metne Davet Edilen Çağırma / Ekleme Çıkarımlar	1.2.1. Bilgiye Dayalı Çıkarım	
		1.2.2. Dünya Bilgisiyle Ayrıntıların Tamamlandığı Boşluk Doldurma Çıkarımı	
2. Metin Bağlama / Tutarlılık Çıkarımları	2.1. Önermeye Dayalı Çıkarım	2.1.1. Mantıksal Bilgilendirici Çıkarımlar	2.1.1.1. Yer ve zamana dayalı çıkarımlar

		2.1.2. Mantıksal Açıklayıcı Çıkarımlar	
	2.2. Mantıksal Çıkarım	2.2.1. GÜDÜSEL Çıkarım 2.2.2. Nedene Dayalı Çıkarım 2.2.3. Olanak Verme Çıkarımları	
	2.3. Bilgiyi Bağlama ve Tamamlama Çıkarımı		
	2.4. Bağlama Dayalı Çıkarım		
	2.5. Sebebe Dayalı Çıkarım		
	2.6. Duruma Dayalı Çıkarım		
	2.7. Bilgiler Arası Boşlukları Doldurma Çıkarımı		
3. Delile Dayalı Çıkarımlar	3.1. Doğrudan Delile Dayalılık	3.1.1. Görsel Delile Dayalı Çıkarım 3.1.2. İşitsel Delile Dayalı Çıkarım 3.1.3. Duyusal Delile Dayalı Çıkarım	
	3.2. Dolaylı Delile Dayalılık	3.2.1. Çıkarımsal Delile Dayalılık	3.2.1.1. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım 3.2.1.2. Sonuca dayalı çıkarım
		3.2.2. Algısal Delile Dayalılık	3.2.2.1. Algısal delile dayalı çıkarım 3.2.2.2. İdrak etmeye dayalı çıkarım
4. Bilişsel Yetenekler ve Art Alan Bilgisine Dayalı Çıkarımlar	4.1. Edinimsel Çıkarım		
	4.2. Üretici Çıkarım		
	4.3. Değerlendirici Çıkarım		
	4.4. Tamamlama ve Genişletme Çıkarımı		
	4.5. Bilinenden Bilinmeyene Ulaşılan Kestirime Dayalı Çıkarım		
	4.6. Seçici Çıkarım		
	4.7. Mekâna Dayalı Çıkarım	4.7.1. Olgusal Mekân 4.7.1.1. Kapalı ve dar mekânlar 4.7.1.2. Açık ve geniş mekânlar	
	4.8. Zamana Dayalı Çıkarım	4.8.1. Artsüremlî Çıkarım 4.8.2. Eşsüremlî Çıkarım	
5. Önvarsayım Dayalı Çıkarımlar	5.1. Dil Kullanımına Dayalı Çıkarım		
	5.2. Sözcüksel Çıkarım		
6. Bilginin Güvenirliği Esasına Dayalı Çıkarımlar	6.1. Mutlak Doğru Çıkarım		
	6.2. Güçlü Çıkarım		
	6.3. Zayıf Çıkarım		

1.2. İnceleme Yöntemi

Çıkarımların metindeki görünümünü betimleyebilmek için çalışmada derlem alanı olarak Süleyman Çelebi'nin (1351–1422) *Vesîletü'n-Necât* adlı mesnevisi belirlendi. Elde edilen çıkarımlar da Ergüt (2022)'ün tasnifine göre sınıflandırıldı. *Vesîletü'n-Necât* Süleyman Çelebi'nin 812 (1409) yılında Bursa'da tamamladığı eseridir. Sanatçı eserinde bu tarih bilgisine açıkça yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte bu bilgiyi görmekteyiz.

hem sekiz yüz on ikide târihi
burşada oldu tamâm bu iy ahi

“Ey kardeş, hem tarihi sekiz yüz on ikidedir, bu Bursa'da tamamlandı.”

Mesnevi nazım şekli ile yazılan eserde aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı kullanılmakla beraber eserin beyit sayısı yazmalara göre değişebilmektedir. Süleyman Çelebi'nin halk tarafından “Mevlit” olarak bilinen ve asıl ismi “Vesîletü'n-Necât” olan mesnevisinin Türkçe, Arapça, Farsça, Arnavutça, Boşnakça ve Rumca olan; her biri Fatih,

Lâleli, Süleymaniye, Saliha Hatun, Millet, Nuruosmaniye ve Köprülü kütüphanelerinde muhafaza edilen birçok yazma nüshası mevcuttur (Akdağ, 2008, s. 82). Çalışmaya esas aldığımız yazma İstanbul Millet Kütüphanesi Yazması olup bu yazmadaki beyit sayısı 711'dir. Çalışmanın derlem alanı "Hz. Muhammed'in doğumu ve doğum sırasında zuhur eden olayları içine alan" bölümdür. Bu yazmaya göre inceleyeceğimiz bölümlerin beyit sayıları ve aralıkları aşağıda yer aldığı gibidir:

- 186-199: Hz. Muhammed'in doğumu
- 200-225: Kaside-i Meliha
- 226-245: Hz. Muhammed'in doğum sonrasındaki hâlleri ve Âmine'nin onu müşahedesi
- 246-254: Hz. Muhammed'in doğumu sonrasında melekler onu ziyareti
- 255-272: Hz. Muhammed'in doğumundan sonra dünyada meydana gelen olaylar (Boz, 2022, s. 9-10).

Bu çalışmada, vericinin iletmeye çalıştığı mesajı alıcının anlamlandırma ya da kod çözme çabasını ve bu amaç doğrultusunda metnin yeniden inşasını ortaya koymak adına doküman çözümlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman çözümlemesi; birincil araştırma verileri kaynağı olan çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir (O'Leary, 2017, aktaran Sak vd. 2021, s. 230).

2. Metin Çözümlemesi

2.1. Delile Dayalı Çıkarımlar

2.1.1. Görsel Delile Dayalı Çıkarımlar

Görsel delile dayalı çıkarımlar, görülerek tanık olunan olay ve durumların aktarılması sonucu okurun elde ettiği çıkarımlardır ve deliller güvenilir olduğu için bu çıkarım türünde okurun eli daha güçlüdür. Çıkarım yapabilmek için kullanılacak veriler bizzat etkin durumda olan ya da olaya tanık olan öznenin elde ettiğimiz görsel verilerdir. Hirik (2014), görsel delile dayalı çıkarımda bulunan konuşurun görecelik ya da bizzat tanık olduğu durumları ifade etmesinin, bilgiye dair zihinde oluşan şüpheyi ortadan kaldırdığını, doğruluğu arttırdığını bildirir (s. 213).

Aşağıda yer alan beyitler Hz. Muhammed'in doğumunun yer aldığı bölümden alınmıştır. Bu bölümde Hz. Amine'nin gördüğü (tanık olduğu) ve deneyimlediği durumlar üçüncü kişi ağzından hâkim bakış açısı ile şu şekilde nakledilmiştir:

ol gice kim toğdı ol hayrû'l-beşer
anası anda neler gördi neler (186)

"İnsanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'in doğduğu gece; annesi orada neler gördü neler!"

her ne kim göründiyise gözüne
hem dağı vâkı' olanı özüne (187)

"O, gözüne her ne göründüyse; ayrıca özünde ne vuku bulduysa (söyledi)."

186. beyitte altı çizili bölüm bu sürecin tek tanığının Hz. Amine olduğunu gösterir. Bu beyitte görsel delile dayalı yüklem işaretleyicisi gör- eylemidir ve öznenin doğrudan

deneyimlediği durumlarda kullanılan biçimbirimsel işaretleyici de *-{DI}*'dir. 187. beyitte ise *gör-* eyleminin edilgen yapıda kullanılması ise Hz. Amine'nin özne olarak etkin olmadığını, gördüğü varlıkların onun görme yetisinin de üstünde bir güce sahip olduğunu çıkarımlamamız içindir. Bu bölümde vericinin tanık olmadığı ancak öznenin tanıklığına inanılan bir durumun çıkarımını söz konusu olduğu için burada *delillerden hareketle dolaylı bir çıkarım* yapılmaktadır. Bununla birlikte ilerleyen beyitlerde geçen *huri, nur, melek* gibi sözcükler de bu durumu destekler niteliktedir.

195. beyit de yine tek tanığın Hz. Amine olduğunun çıkarımlanmasını sağlayan bir beyittir.

çünkü bu işler baña oldı yakın
ben evümde otururken yalñuzın (195)

“*Bu işler bana görüldüğünde; ben evimde yalnız olarak oturuyordum.*”

Bu ifadede de yer alan *görsel delile dayalı çıkarım* ise Hz. Amine'nin etrafında kimsenin olmadığı onun kimseyi görmediğidir. Bu durumdan elde edilen *dolaylı çıkarım*, Hz. Amine'nin anlattığı olağanüstü durumlar sadece onun tarafından görülmektedir.

2.1.2. Sonuca Dayalı Çıkarımlar

Okuyucu ya da alıcı tarafından doğrudan deneyimlenmese de sonuçlanmış bir olay ya da durumun var olduğu varsayılan sonucundan yola çıkılarak elde edilen çıkarımdır.

âmine çün gördi bu heybetleri
gıtdi gendüden dükendi kuvveti (228)

“*Âmine bu azametleri (sıra dışı şeyleri) görünce; kendinden geçti ve kuvveti gitti.*”

çünkü ol gendüzine geldi girü
gördi gitmiş hüriler cem' iyyeti (229)

“*O, yeniden kendisine geldiğinde; huriler bölüğünün gittiğini fark etti.*”

muştafayı görmedi evinde hem
anı hayrân kıldı oğlı hasreti (230)

“*Hz. Muhammed'i de evinde görmedi; oğlunun özlemi onu şaşkına çevirdi.*”

eyle şandı aldı gitdi hüriler
anasınıñ dağı artdı hayreti (231)

“*Hurilerin onu alıp gittiğini sandı; annesinin (Âmine) şaşkınlığı daha da arttı.*”

Yukarıda yer alan 230 ve 231. beyitlerde doğum sonrası Hz. Amine'nin yaşadıkları anlatılmaktadır. Kendine geldiğinde Hz. Muhammed'i evinde göremez 229. beyitte hurilerin olmadığını fark etmesi hurilerin onu götürdüğünü çıkarımlamasını sağlar. Görme eylemi yoluyla elde edilen deliller zihinsel işlemde geçirilerek bir sonuca varılması *sonuca dayalı çıkarımdır*, bu aşamada kullanılan işaretleyicilerden biri *san-* eylemidir. Bu çıkarım türünde alıcının yüzey yapıda yer alan her türlü dil içi ve dil dışı göndermelere dikkat etmesi gerekir; bu göndermelerden yararlanan alıcı, verilmek isteyen bilgi veya mesaja aklı yürütmelerde bulunarak ya da nedensellik ilişkileri kurarak ulaşır. Bunun için alıcının her türlü ayrıntıyı önemseyip analizlerini dikkatli yapması gerekmektedir (Üstünova, 2018, s. 6-7).

2.2. Metin Dışı Temelli Çıkarımlar

Maddenin başlığından da anlaşıldığı üzere çıkarımlar sadece metinde yer alan bilgilerden değil okuyucunun mevcut dünya görüşü, deneyimleri, dış dünya ve verici ile ilişkisinden doğar.

didî bir nûr çıkdı evden nâgehân
göklere ol nûrıla taldı cihân (190)

“Dedi, evden ansızın bir nur çıktı; dünya göklere kadar nur ile doldu.”

hem havâ üzre dōşendi bir dōşek
adı sündüs dōşeyen anı melek (191)

“Hem hava üzerine bir dōşek dōşendi; onun adı Sündüs ve onu dōşeyen bir melek.”

üç ‘alem’ dahı dikildi üç yire
her birisi eydeyim nire nire (192)

“Üç yere dahi üç işaret dikildi; her birisinin nerede olduğunu size söyleyeyim.”

mağrib ü maşrıqda ikisi anuñ
biri şamında dikildi ka’benüñ (193)

“Onların ikisi batıda ve doğuda; birisi Kâbe’nin tavanına dikildi.”

Yukarıdaki beyitlerde yer alan altı çizili varlıklar ve bu beyitlerdeki olaylar Hz. Amine tarafından doğum esnasında görülmüştür ve *-{DI}* biçimbirimi kullanılmıştır. *-{DI}* biçimbirimi hem geçmiş zaman hem de bitmişlik görünüşünde kullanılmaktadır (Sebzecioğlu, 2016, s. 250), metinlerde ise sıklıkla öznenin aktardığı olaylara duyularıyla şahit olduğunu yani olayları gördüğünü ve duyduğunu aktarmak amacıyla kullanılır. Yukarıda yer alan tümcelerde *-{DI}* biçimbirimi kullanılarak Hz. Amine’nin bizzat tanık olduğunun çıkarımlanması istenmiştir yani bu cümleler doğrudan kanıt niteliğindedir fakat okuyucuya aynı zamanda da yalnız (bir başına) gerçekleşen olağanüstü bir doğum süreci ve insan gözünün algılama sınırlarının üstünde geniş bir mekânın Hz. Amine tarafından görüldüğü de iletilir. Bu durumlar okuyucuyu yeni bir sorgulama sürecine yöneltir ve okuyucu devreye arka planda yer alan dünya bilgisini sokar çünkü gerçekleşen durumların insanı aciz bırakması ve onun gücünün yetmeyeceği olaylar olması bunların tabiat kanunlarının da üstünde ilahi bir fiil olduğunu gösterir. Dinî literatürde “mucize” olarak yer alan durum şu şekilde açıklanır:

Nübüvvetini ileri süren kişinin doğruluğunu ispatlayabilmesi için bazı özellikleri üzerinde durulur. Bunlar, kanıt olarak gösterilen hârikulâde olayın karışıklığa sebebiyet vermemesi için bizzat iddia sahibinin doğruluğuna işaret edecek tarzda meydana gelmesi ya doğrudan yahut dolaylı biçimde ilâhî bir fiil olması, olağanüstü bir şekilde zuhur etmesi, peygamberlik iddiası ve tehadî ile birlikte vuku bulması, peygamberin güvenilirliğini zedeleyecek bir şüphe taşımaması ve nübüvvet iddiasının ardından gerçekleşmesi gibi hususlardır.¹

Bu bilgiye sahip olan okur doğum sırasında gerçekleşen bu durumların hepsinin metin dışı temelli bir çıkarım olan *bilgiye dayalı çıkarım* yoluyla mucize olduğunu çıkarımlar.

¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/> (Çevrim içi 7.6.2023)

2.3. Metin Bağlama / Tutarlılık Çıkarımları

2.3.1. Güdüsel Çıkarımlar

Metindeki kahramanların duygu ve düşüncelerinin gerekçelerini buldurmaya yönelik çıkarımlardır.

âmine eydür çü vaqt irdi tamâm
kim vücûda gele ol hâk vehbeti (207)

“Âmine vakit erişip tamam olunca; o Allah’ın bağışı (Hz. Muhammed) vücûda gelince (doğunca) söyler.”

şuşadum şu diledüm içmeklige
virdiler bir kıf ki tolu şerbeti (208)

“Susadım, su içmek istedim; bir bardak dolusu şerbet verdiler.”

207. beyitte de görüldüğü üzere doğum başlamıştır ve Hz. Amine’nin doğumun başladığını söylemesinin ardından susaması ve susama eyleminin doğum anında gerçekleşmesi okurun bu durumu bağlama dayalı bir eylem olarak çıkarımlamasına yol açabilir fakat burada verici okuyucunun *güdüsel çıkarımda* bulunmasını istemektedir. Bağlamdan hareketle Hz. Amine’nin doğaüstü bir eylemin içinde bulunduğunun bilinmesi susama eyleminin sadece vücuttaki su ihtiyacından doğmadığını; öznenin kaygı, telaş ya da heyecan yaşadığının da çıkarımlanmasına olanak sağlar. Bu çıkarımlar öznenin ruhsal durumuna ait çıkarımlar olduğu için *güdüsel çıkarımlar* olarak adlandırılır. Bununla birlikte aşağıda yer alan beyitlerde de aynı durum söz konusudur:

kırdan ağıdı vu [hem] şovuğıdı
dahı şirindi şekerden lezzeti (209)

“Kardan beyazdı ve hem soğuktu; ayrıca lezzeti şekerden tatlıydı.”

şoñra ğarķ oldu vücûdum nûrıla
bürüdi beni o nûruñ ‘işmeti (210)

“Sonra vücudum nur ile doldu; o nurun iffeti beni sardı.”

Susadığı için ona şerbet veriliyor şerbeti hem kardan beyaz ve soğuk hem de şekerden tatlı betimlemesi alışılmışın dışında bir içecek olduğu için güdüsel olarak şaşkınlık içinde olduğunu da çıkarımlatabilir. Şerbeti içtikten sonra ise de susama eyleminin gerekçesi olan telaş ya da kaygı durumu ortadan kalkmıştır çünkü bu içecek ile tüm vücudunun nurla dolduğunu hissedecek kadar kendisini huzur ve güven içinde hisseder ve alıcı *güdüsel çıkarım* yoluyla kaygı durumunun ortadan kalktığını çıkarımlar.

2.3.2. Sebebe Dayalı Çıkarımlar

çün cihâna geldi ol şâh-ı cihân
zâhir oldu anda çok dürlü nişân (255)

“Âlemin padişahı (Hz. Muhammed) dünyaya geldiğinde; o zaman birçok işaret ortaya çıktı.”

“çün cihana geldi ol şah-ı cihan” ifadesiyle sebebe dayalı çıkarım oluşmaktadır. -{DI} biçimbirimi algısal delile dayalı çıkarım için kullanılan işaretleyicilerden olsa da söyleyici gerçekleşen olaylara tanık olmayıp nakledilen olayları nakletmektedir ve bu biçimbirim “çün” bağlacıyla birlikte “-diğİ için” anlamına gelecek şekilde kullanılarak gerçekleşen olayların ve durumların gerekçelerini ortaya çıkarabilmemizi ve metne dayalı bütünlük oluşturabilmemizi

sağlayan *sebebe dayalı çıkarımların oluşmasını* sağlamaktadır. Gerçekleşen olayların sebebi Hz. Muhammed'in doğumudur.

ol gice hep putlar oldı sernigün
cânına şeytânun uruldu düğün (256)

“O gece putların hepsi tepetaklak oldu; şeytanın canına düğüm vuruldu.”

ol mecūsiler odı kim varıdı
niçe yıllarıdı kim yanarıdı (261)

“O Mecusilerin nice yıllar yanan bir ateşi vardı.”

hem kilîseler dağı yıkıldı çok
kaldı altında keşişler oldı yok (258)

“Birçok kilise de yıkıldı; keşişler altında kaldı, yok oldu.”

Yukarıdaki beyitlerde geçen *put*, *kilise* ve *Mecusi* ifadeleri okuyucuyu Hz. Peygamber doğduğu dönemde inanış açısından bir çeşitlilik olduğuna götürmektedir. Metin dışı temelli çıkarımlar bölümünde Hz. Muhammed'in doğumundan sonra gerçekleşen mucizeler üzerinde duruldu ve doğaüstü ilahi bir etkinin varlığının okuyucu tarafından çıkarımlandığı belirtildi. Aşağıda yer alan beyitlerde ise Hz. Muhammed'in doğumuna tanık olanların ve bizzat mucizelere tanık olanların durumu anlatılmaktadır.

toldı küffaruñ içi vü taşu gam
urdu her biri başına taşu hem (257)

“Kâfirlerin içi ve dışı gamla doldu; her biri başına taş vurdu.”

mu‘ cizâti zâhir olu başladı
cümle dillerde söylendi adı (269)

“Mucizeleri görülmeye başladı; bütün dillerde adı söylendi.”

Okuyucu bu verilerden elde ettiği bilgilerden hareketle *tamamlama* ve *genişletme* çıkarımı yaparak bu dinlere mensup olanların Hz. Muhammed'in vekilliği ile İslam dini ile tanışacağı çıkarımında bulunur. Bu çıkarım türünde alıcının yüzey yapıda yer alan her türlü dil içi ve dil dışı göndermelere dikkat etmesi gerekir; bu göndermelerden yararlanan alıcı, verilmek isteyen bilgi veya mesajı aklı yürütmelerde bulunarak ya da sebep-sonuç ilişkileri kurarak ulaşır. Bunu yapabilmesi için alıcının metin bütünlüğünden kopmaması ve metinde yer alan her türlü ayrıntının birbiriyle olan ilişkisine dikkat etmesi gerekmektedir

2.4. Bilişsel Yetenekler ve Art Alan Bilgisine Dayalı Çıkarımlar

2.4.1. Tamamlama ve Genişletme Çıkarımı

233, 234, 235 ve 236. beyitlerde Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmeden önce yaşadığı olağanüstü bazı durumlara yer verilmiştir ve bunlar doğumuyla birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durum beyitlerde şu şekilde belirtilmiştir:

şöyle beytu'Ilaha karşı muştafa
yüz yire urmuş u kılmış secdeti (233)

“Hz. Muhammed şöyle Kâbe'ye doğru; yüzünü yere kapamış ve secdeye varmış.”

secdede başu götürmüş barmağın
söylenür hem hağğa bulmuş vaşlatı (234)

“Başı secdedeyken parmağını kaldırmış; kendi kendine konuşurken Allah'a ulaşmış.”

ķundađıla sūrmelemiřler gōzin
gōbeđi kesilmiř olmuř sūnneti (235)

“Kundađa sarmıřlar, gōzūnū sūrmelemiřler; gōbeđi kesilmiř ve sūnnet olmuř.”

tuzunū řaķmıřlar u bir aķ řofa
tolamıřlar ol vūcūd-ı raħmeti (236)

“Tuzunu řaķmıřlar ve mukaddes vūcudunu beyaz biz bezle sarmıřlar.”

H. Muhammed’in sūnnetli ve gōbeđi kesik olarak dūnyaya gelmesi, dođduktan sonra H. Muhammed’in dizleri üzerine oturup ellerini aķarak gōđe bakması, konuřmaya bařlaması gibi dinî literatūrde peygamberlik alametleri adı altında sıralanan olađanūstū durumlar beyitlerde aktarılmıřtır. Bu olađanūstū durumlarda okuyucunun ıkarımlaması gereken H. Muhammed’in hem sosyolojik hem de dinî açıdan mevcut bir yapılanmanın içine dođduđudur. Evet *Cahiliye* diye anılan bir Arap toplumu olmakla birlikte yaygın inanıřın sadece putperestlik olmadıđı da arařtırmalarda yer almaktadır. Okuyan (2018), H. Muhammed’in içinde dođup yetiřtiđi, elçilik gōrevini yerine getirdiđi çevrenin Cahiliyenin yařandđı bir evre olduđunu, onun da hayatının önemli bir dōnemini cāhiliye kūltūrünün ve anlayıřının hākim olduđu bir ortamda geçirdiđini belirtir. Bununla birlikte Cahiliye toplumundaki tūm faaliyetleri din ve ahlāk açısından deđer dıřı kabul etmenin de dođru olmadđını, gerek H. İbrāhim’den kalma gerekse bozulmuř Sūmer dinleri ile Zerdūřlūk, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin izlerinin gōrūldūđūnū belirtir (s. 109). Açıklamadan da gōrūldūđū üzere bōlge tek tanrı inancından tamamen uzak deđildir. Burada asıl dikkati çeken inanıř H. İbrahim’in dinî ođretilerinin uygulandıđı Hanifliktir. Kur’an-ı Kerim’de řōyle geçmektedir “İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyan’dı. Dosdođru hanif bir Mūslūmandı. O mūřriklerden de deđildi” (Āl-i İmrān, 3/67). Ayetten H. İbrahim’in, Yahudi ya da Hristiyan olmadđı ve dinine de bir ad koyulmadđı anlařılmaktadır. En’ām, 6/76-79. ayetlerinde de H. İbrahim’in puta tapanlardan olmadđı deneyimlerinden sonra Allah’ı bulduđu nakledilmiřtir. Bu inanıřın içinde yer alan uygulamalardan biri de sūnnet uygulamasıdır. Sūnnet, Yahudi inancına gōre ilk defa İbrānilerin atası İbrāhim’e Allah tarafından emredilen ve Mūsā řeriatında da yer alan İbrānīce ifadeyle “sūnnet ahdi” (berit mila), İbrāhim’le yapılan ahdin ve Yahudi kimliđinin önemli bir gōstergesi olarak nesiller boyu sūregelen bir uygulamadır. Tevrat’ta yer alan bilgilere gōre İbrāhim doksan dokuz yařında iken bu emri aldıđında on ū yařındaki ođlu İsmāil ve evin būtūn diđer erkekleriyle birlikte kendisi de sūnnet olmuř, daha sonra dođan ođlu İřhak’ı aynı emrin geređi olarak sekiz gūnlūk iken sūnnet etmiřtir (Tekvīn, 17/23-27; 21/4). Kitāb-ı Mukaddes arařtırmacılarına gōre ise İsrāilođulları, Filistin’e yerleřmeden ūnce eski bir Sāmī ādeti olan ergen sūnnetini devam ettirmiřtir; uygulamanın yeni dođan çocukların sūnnetine dōnūřmesi daha sonraki dōnemde gerçekleřmiřtir. Sōyleyicinin peygamberlik alametlerini sıralaması, İslam dini açısından kutsal olacak olan Kabe’nin varlıđından bahsedilmesi, sūnnet uygulamasının İslam dini içinde de yer alması alıcıyı/okuyucuyu kurgu içinde yer alan H. Muhammed’in peygamber olma sūrecine hazırlamak için aktarılmaktadır; alıcının burada yer alan olay ve durumların niçin aktarıldđını anlaması ve bu durumların nasıl sonuçlanacađını ıkarımlaması onun art alan bilgisi ve ūnceki okumaları sonucu gerçekleřtireceđi zihinsel çıkarımla gerçekleřir. Kābe ve sūnnet ifadelerinden hareketle H. İbrahim’in Hanif dini ve bu uygulamalar ile ilgili çıkarımlar yapması gerekir. Burada kullanılan çıkarım *tamamlama ve geniřletme çıkarımıdır*; Seçkin ve Trabasso, tamamlama veya geniřletme çıkarımlarının metinde yer alan olaylar arasındaki eksik bilgilerin art alan bilgisi kullanılarak geniřletilmesi ya da tamamlamasına katkı sađladıđını ifade eder (Akt. Ergūt, 2022, s. 693). Burada devreye alıcının

art alan bilgisi girdiği için Üstünova (2019), bu durumda alıcının güçlü bir art alan bilgisine sahip olmasının mesajı doğru çözebilmesini sağladığı gibi alıcılarda yer alan art alan bilgilerinin farklılığının da ortaya çıkan görüşleri çeşitlendireceğini belirtir (s. 384).

2.5. Önvarsayma Dayalı Çıkarımlar

Alıcının bildiğinden şüphe duyulmayan ve gerektiğinde kullandığı bilgiler temel alınarak oluşturulan çıkarımlardır. Aşağıdaki beyitlerde doğum anında gerçekleşen olaylar sıralanmıştır:

çün cihāna geldi ol şāh-ı cihān
zāhir oldu anda çok dürlü nişān (255)
“*Ālemin padişahu (Hz. Muhammed) dünyaya geldiğinde; o zaman birçok işaret ortaya çıktı.*”

ol gice hep putlar oldu sernigün
cānına şeytānuñ uruldu düğün (256)
“*O gece putların hepsi tepetaklak oldu; şeytanın canına düğüm vuruldu.*”

toldı küffāruñ içi vü taşı gam
urdu her biri başına taşı hem (257)
“*Kâfirlerin içi ve dışı gamla doldu; her biri başına taş vurdu.*”

hem kiliseler dahı yıkıldı çok
kaldı altında keşişler oldu yok (258)
“*Birçok kilise de yıkıldı; keşişler altında kaldı, yok oldu.*”

tāk-ı kısrā eyle çatladı kıtı
k’işidenüñ gitdi ‘aql u tākātı (259)
“*Kisra Sarayı’nın sütunu çatladı ki bunu duyanın akli ve takati gitti.*”

sāve bahri yire geçdi serteser
kimse andan bulmadı şudan eser (260)
“*Save denizi baştan başa yere battı; kimse orada sudan bir iz bulamadı.*”

ol mecūsiler odı kim varıdı
niçe yıllarıdı kim yanarıdı (261)
“*O Mecusilerin nice yıllar yanan bir ateşi vardı.*”

Yukarıdaki beyitlerde sıralanan olaylar dinî literatürde de şu şekilde değerlendirilir: Hz. Muhammed’in yıldızının doğup-sönmesi/yıldızların sarkması, Busrâ taraflarını aydınlatan bir nurun (ışığın) çıkması, Kısra’nın sarayının on dört burcunun yıkılması, bin yıldır yanmaya devam eden Mecusilerin ateşinin sönmüvermesi ve Sâva Gölü’nün kuruması doğum sırasında yaşanan gelişmelerdir. Bu gelişmeler Hz. Muhammed’in peygamberliğinin göstergeleri olarak değerlendirilmiş, *alâmâtü’n-nübüvve* ve *emârâtü’n-nübüvve* gibi adlarla isimlendirilmiştir. Peygamber olmadan önce yaşanan olağanüstü deneyimler olarak değerlendirilen bu olayları bazı İslam tarihçileri kabul etmiş ve eserlerine almıştır. Bazıları da sözü edilen olağanüstü olayların yaşanmadığını dolaylı bir şekilde belirtmişlerdir (Özkan, 2016, s. 25).

Bu bölümde verilen bilgiler okuyucuyu doğum sonrasında yeryüzüne gelen kişinin çok kıymetli olduğunun ve ilerde peygamber olacağını çıkarımlanması üzerine oluşturulmuştur. Burada elde edilen bilgi yüzey yapıda da açık olarak vardır. Kurmaca metinde olay zamanı henüz doğum sonrası olmasına rağmen 250. beyitte olduğu gibi,

içleri dolu cevâhir anlaruñ
başına saçı için peygamberüñ (250)

“Onların içleri, Hz. Muhammed’in başına saçı için mücevher doluydu.” “peygamber” ifadesinin kullanılması *önvarsayımaya dayalı çıkarım* içindir çünkü metni okuyanlarda peygamber bilgisi mevcuttur.

2.5.1. Sözcüksel Çıkarım

Art alan bilgisi gerektiren bir diğer çıkarım türü ise *sözcüksel çıkarımdır*. Bazı sözcüksel çıkarımlar örtülü anlamı barındırdıkları için tespit edilmesi kolaydır fakat art alan bilgisi gerektiren sözcüksel çıkarımlarda bu durum biraz daha zorlaşır. Hz. Muhammed’in doğumundan sonraki gelişmeleri içine alan beyitlerden 238 ve 240. beyitlerde bu çıkarıma örnekler görmemiz mümkündür.

şaklañuz diyü havâdan bir nidâ
geldi kim tutdı cihâni heybeti (238)

“Gökyüzünden ‘Koruyunuz’ diye bir ses geldi ki onun azameti âlemi kapladı.”

hem dinildi üç gün anı gizleñüz
virmesün hiç âdem aña zahmeti (240)

“Ayrıca üç gün onu gizleyiniz, hiçbir insan ona sıkıntı vermesin, denildi.”

Beyitlerinde yer alan “*şakla-(ñuz), gizle-(ñüz)*” eylemleri *sözcüksel çıkarım* yoluyla söyleyicinin vermek istediği mesajı çıkarımlamamızı sağlayacak ifadelerdir. 240. beyitte yer alan hiçbir âdem ona zahmet vermesin sezdirimi de bu eylemlerin art alan bilgisini destekler niteliktedir. *Sakla-* eyleminin ardında yatan diğer bir eylem *koru-* eylemidir. Ehl-i Sünnet kelâmında Allah’ın peygamberlerine ikram ettiği sıfatlardan ve peygamberlik görevini yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken özelliklerden sayılan ismet, Allah’ın kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden *koruması*, peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten korunması şeklinde terimleşmiştir (Günaydın, 2017, s. 2). Bakkal (2020), Hz. Muhammed’in ismet sıfatının yanı sıra “insanlar tarafından öldürülmekten de korunması” gibi farklı bir özelliği olduğunu da belirtir çünkü bizzat komuta ettiği savaşlar haricinde çoğu kez Hz. Muhammed’i öldürmek için suikastlar düzenlenmiştir. Peygamberliğinden önce özellikle Yahudiler tarafından tehlike olarak görülen Hz. Muhammed, peygamber olduktan sonra da kötü muamelelerle karşılaşmış ve her birinde de korunmuştur (s.1). Bu durum Mâide suresinin 67. ayetinde yer alır ve Allah, Hz. Muhammed’i koruyacağını vaat etmiştir. Hiçbir âdem ona zarar vermesin ifadesi de mevcut durum dolayısıyla etrafında art niyetli insanların da olacağını çıkarımlanmasını sağlar. Bu şekilde yapılan çıkarımlar bir gizemi korumakla birlikte yüzey yapıda verilmeyen bilgileri, dolaylı olarak geleceğe dönük yapılan çıkarımlarla verir. Doğumdan sonra yaşanan diğer gizemli olayların anlatıldığı beyitlerde de sözcüksel çıkarım mevcuttur.

yidi kat gök ehli cümle geldiler
aħmedi görüp ziyâret kıldılar (246)

“Yedi kat gök ehli hepsi geldiler; Hz. Muhammed’i ziyaret edip onu gördüler.”

yirde gökde hiç ferîşteh kalmadı
kim muħammed yüzünü ol görmedi (247)

“Yerde ve gökte Hz. Muhammed’in yüzünü görmeyen hiçbir melek kalmadı.”

hem sekiz uçmak içinde hür-[ı] 'in
görmege geldi o şahuñ manzarın (248)

“Ayrıca sekiz cennet içindeki siyah gözlü huriler; o şahın (Hz. Muhammed) yüzünü görmeye geldiler.”

her biri elinde bir nürdan tabak
kim yaratmış şun'ı birle anı hağ (249)

“Her birinin elinde Allah'ın onu sanatla yarattığı nurdan bir tabak (vardı).”

içleri dolu cevâhir anlaruñ
başına saçu için peygamberüñ (250)

“Onların içleri, Hz. Muhammed'in başına saçı için mücevher doluydu.”

gelüben cümle saçu saçdı aña
ay yüzün görüp bular kaldı taña (251)

“Bunların hepsi gelerek ona saçı saçtı; ay yüzünü görerek şaşırıp kaldılar.”

saçu saçup çün ziyâret itdiler
hürî vü rıdvân melekler gitdiler (252)

“Huri, Rıdvân ve melekler saçı saçıp ziyaret bitince gittiler.”

yaradılmışdan kime ki oldı naşîb
anlara dañı görüñdi ol habîb (253)

“Yaratılmıştan kime nasip olduysa; o sevgili (Hz. Muhammed) onlara da görüñdü.”

Beyitlerde yer alan durumları değerlendirmeden önce doğum esnasında yaşananlar Hz. Amine'nin gözünden anlatılmıştır fakat yukarıda yaşanan hadiseler ilahi bakış açısı ile sunulmuştur ve yaşananlara şahit olan da yoktur, burada özne konumunda olan Hz. Amine'nin eylemi gerçekleştirme gücüne muktedir olmadığından çıkarılması istenmektedir. Yukarıdaki açıklamalarda belirttiğimiz üzere *koru-* eylemi de anne tarafından gerçekleştirilememiştir. Beyitlere baktığımızda “*gök ehli, ferîştah, huri, nurdan tabak*” ifadeleri geçmektedir ve bu ifadelerin sözlük anlamları şu şekildedir: *Nur*, ilahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık; *huri*, cennette yaşadığına inanılan dişi varlık.² Hz. Muhammed'in etrafında yer alan varlıkların hepsi nurdan, hepsi ilahi güç ile oluşturulan varlıklardır. Özne yine edilgen durumdadır ve *sözcüksel çıkarımla* okuyucudan gerçekleşenlerin ilahi güç ile olduğunu çıkarılması istenmektedir.

3. Sonuç

15. yüzyılda Süleyman Çelebi tarafından Hz. Muhammed'e duyulan sevgiyi dile getirmek amacıyla kaleme alınan Vesiletü'n-Necât, sade bir Türkçe ile yazılmış olmakla beraber bazı bölümlerin ayet ve hadislerle desteklenmesi hem sanatçının dinî ilimlere vâkıf olduğunu göstermekte hem de eserin tasavvuf edebiyatı dairesinde anılmasını sağlamaktadır. Çalışmada Hz. Muhammed'in doğum anı ve doğumu sırasında gerçekleşen mucizelerin anlatıldığı bölümde yer alan çıkarım tümcelerinin görünümü incelendi ve bu inceleme sonucu elde edilen tespitler şu şekildedir:

Hz. Muhammed'in doğumu ve peygamberliği temel alınarak oluşturulmuş olan eserde yer alan çıkarımlar art alan bilgisi gerektiren çıkarımlardır, okuyucunun alt metinde yer alan çıkarımları elde edebilmesi için bu art alan bilgisini, dünya görüşünü kullanması gerekir. Hem

² TDK Sözlük (sozluk.gov.tr) (Çevrim içi 9.04.2023)

metin dışı hem de metin içi bilgilerin aynı anda devreye sokulması bilişsel yetenekle sağlanır. Bu çıkarımlar; metnin ötesine geçilen, metnin anlam dünyasının okur tarafından genişletildiği, metinde verilen bilgilerden kopulmadan çözümlenmelere gidilen çıkarımları içerir. Tercih edilen çıkarım tümceleri şu şekildedir:

Kurmaca bir metin olan eser alıcıya kahramanların duygularını aktardığı için burada devreye kahramanların duyguları yoluyla elde edilen *güdüsel çıkarımlar* girmiştir. Ayrıca kahramanın gözünden anlatılan olaylar yoluyla okuyucu *görsel delile dayalı çıkarımlara* ulaşır, her iki çıkarım türünde de *-{DI} biçimbirimi* kullanılmıştır. Kahramanların davranışlarının anlatımı sonucu elde edilen izlenimleri kullanarak *duruma dayalı çıkarım*da bulunan okuyucu bu çıkarım yoluyla metni çözümler. Elde edilen veriler aşamalı çıkarımlar olduğunu da göstermektedir önce görsel delil ile çıkarımda bulunan okuyucu, elde edilen verilerin bilişsel değerlendirme ile işlendiğini gösteren “san-” eylemi ile işaretlenen cümlelerle değerlendirerek *sonuca dayalı çıkarım*da bulunur. Dinî metinler geçmiş okuma ya da art alan bilgisi gerektiren metinler olduğu için verilen bilgiden hareketle verilmeyenin çıkarılması gereken durumlar da çoğunlukla karşımıza çıkar, söyleyicinin okuyucuda bu bilginin mevcut olduğunu düşünmesi de bilgilerin aktarılmasının nedenlerinden biri olabilir. Bu durumda okuyucu art alan bilgisini kullanarak verileden hareketle verilmeyenleri *tamamlama ve genişletme çıkarımı* yoluyla elde eder. Art alan bilgisi gerektiren ve örtülü anlamlarla yüklü sözcüklerin derin yapıda gömülü olan bilgilerini çıkarılamamızı sağlayan bir diğer çıkarım türü de *sözcüksel çıkarım*dır. Çalışmada *sakla-* ve *gizle-* eylemleri art alanda Hz. Muhammed’in ismet sıfatı bilgisine sahip olmayı gerekli kılar bu bilgi yeni bilgilerin çıkarılmasını kolaylaştırır. Tanık olunan olayların devam edeceği bilgisini çıkarımlayan okuyucu art alan bilgisi kullanmadan çıkarımlara ulaşmaya başladığında ise *bilinenden bilinmeyene ulaşılan kestirime dayalı çıkarımı* kullanmaya başlar. Kurmaca yapı içinde gerçekleşen bir diğer çıkarım ise olay örgüsünün takibini sağlayan *sebebe dayalı çıkarım*dır. Okuyucu bu çıkarım ile olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisini kurar. Art alan bilgisi gerektiren bir diğer çıkarım türü ise olaylar arasındaki kronolojik akışı çıkarılamayı sağlayan *artsüremlî çıkarımlar*dır.

Sıralanan çıkarım türlerinden de görüldüğü üzere İslam inancı dairesinde oluşturulmuş bir eser olan *Vesiletü'n-Necât*'ta yer alan çıkarımlar okuyucunun art alan bilgisine dayanmaktadır. Sanatçının eseri bu zemin üzerine oluşturması yazıldığı yüzyıldan itibaren alıcının bilişsel olarak hazır olduğunu ve yazarın mesajını sağlıklı iletememe kaygısı taşımadığını alıcı ile ortak iletişim kodlarında buluştuğunu düşündürmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 81-98.
- Akşehirli, S. (2022). *Biçimsel anlambilim, temel kavramlar* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bakkal, A. (2022). Hz. Peygamber'in düşmanlarından korunması. *Diyanet İlmî Dergi*, 56, s. 493-522.
- Boz, E. (2022). *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât (Mevlid) (İstanbul Millet kütüphanesi yazması) çeviri yazılı metin, günümüz Türkçesine aktarılmış metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü* (3. baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Ergüt, M. (2022). *Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı eserinde bildirim, çıkarım, sezdirim cümleleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grygiel, M. (2016). The role of pragmatic inferencing in causing semantic change. *Anuari De Filologia. Estudis De Lingüística* (Anu.Filol.Est.Lingüist.) S.6, s. 115-130.
- Günay, D. (2007). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günaydın, F. (2017). İlk dönem tefsir ve hadis literatüründe İsmet İnancı. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 1-28.
- Hirik, S. (2014). *Türkiye Türkçesinde bilgi kiplikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okuyan, A (2018). Arap yarımadasında İslâm öncesi dini yapı / Pre-Islamic religious structure in the Arab peninsula. *İlahiyat*, S.1 (Aralık), 107-134.
- Özenici, S., Kınsız, M. ve Seçkin, H. (2011). Çıkarımda bulunma becerisi ve çıkarımların okuma- anlama sürecindeki işlevi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [bağlantıda], 8(1) Erişim: <http://www.insanbilimleri.com> (çevrim içi, 30.03.2023)
- Özkan, M. (2016). İrhâsâtla ilgili rivâyetlerin metin ve anlam açısından değerlendirilmesi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 23- 41.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Seçkin, P. (2014). Anlama ve anlatma sürecinde “kip” ve “kiplik”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 7-16.
- Üstünova, K. (2018). Yüzey yapıdaki çıkarım cümlelerinin iletişime katkısı. *TÜRÜK*, 12, 1-10.
- Üstünova, K. (2019). *Çıkarım edimi üzerine -Kutadgu Bilig örneğiyle-. Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu* (s. 374-388). Ankara, Türkiye.
- [TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](http://sozluk.gov.tr) (Çevrim içi 9.04.2023)
- [KUR'AN-I KERİM | 57. Sayfa | Âl-i İmrân Sûresi | Meal - Kuran Yolu \(diyanet.gov.tr\)](http://diyanet.gov.tr) (çevrim içi, 16.03.2023)
- [KUR'AN-I KERİM | 136. Sayfa | En'âm Sûresi | Meal - Kuran Yolu \(diyanet.gov.tr\)](http://diyanet.gov.tr) (çevrim içi, 16.03.2023)
- [SÜNNET - TDV İslâm Ansiklopedisi \(islamansiklopedisi.org.tr\)](http://islamansiklopedisi.org.tr) (çevrim içi, 16.03.2023)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucize> (çevrim içi, 7.6.2023)

Extended Abstract

Inference (Eng. deduction, inference; Fr. deduction; Al. schluss) is the process of deriving new propositions without moving away from the main message after experiencing a mental operation process based on existing premises. The actions performed in inference, which is often considered a mental process, are: The receiver connects the information in the text, establishes pre- and post-reference relationships, and tries to provide text-based consistency and coherence. The receiver arrives at inferences by considering both in-text information and integrating background and non-text information. What is important here is active participation, and active participation is possible with cultural background knowledge that will eliminate misunderstandings. When a field study on inference is made, it is seen that many inference types are detected in the field and these inferences are classified in different ways. The two inference classifications we obtained in our study belong to Chikalanga and Ergüt. While creating the Chikalanga classification, researcher examines the existing classifications in the field and after his evaluation, it is seen that he divides the inferences into three main categories as lexical, propositional and

acquired inference, and also into sub-titles. In Ergüt's classification, he divides the inferences into six main headings as extra-text-based inferences, text binding / consistency inferences, evidence-based inferences, cognitive abilities and background knowledge-based inferences, presupposition-based inferences, and information reliability-based inferences. It has also divided these titles into sub-categories within itself. When we look at this classification in general terms, there are two main categories as text and non-text, but they are not independent from each other.

In order to describe the appearance of the inferences in the text, the section where the birth of the Hz. Muhammed and the events that occurred after his birth in the masnavi of Süleyman Çelebi (1351-1422) named Vesiletü'n-Necât were chosen as the corpus area in the study. The manuscript we base our study on is the İstanbul Millet Library Manuscript. In order to reveal the reconstruction of the text, the document analysis method was used. The data we obtained as a result of our investigation and the markers of this data are as follows: The verb gör- as a predicate marker in inferences based on visual evidence and the morphological marker used in situations where the subject directly experiences it is {DI}-. Another inference made from this inference is indirect inferences based on visual evidence. These inferences are formed by supporting the words in the text. Since the text we examined was created on the axis of religion, words such as houri, nur, angel, which belong to that meaning circle, are in the premise of this inference. In fictional texts, it is inference based on the conclusion that the characters mentally process the data obtained through the act of seeing, and one of the markers used at this stage is the act of san-. Non-text based inferences are inferences arising not only from the information in the text, but also from the reader's current worldview, experiences, the outside world and the relationship with the donor. The inference of these situations, which are seen by Hz. Amine in our study, but exceeding the limits of human senses, as a divine act "miracle" by the reader is an example of this type of inference. Since the text is a fictional text, motivational inference based on the communication between the reader and the hero is also seen. In this inference, the reader tries to understand the basic motive underlying the behavior of the heroes by following the premises. Antecedents are the descriptions of the heroes and the actions they take. Another type of inference used is causal inferences, which are often made using the "- dğİ için" marker, which enable us to reveal the reasons for the events and situations and to create a text-based integrity. One of the types of inference that we encounter in the text and that requires background knowledge is the completion and extension inference, in which the reader completes the missing information in the text by using background knowledge. In the text, the speaker lists the signs of prophecy, his mention of the existence of the Kabe, which will be holy in terms of Islam, and the practice of sunnah, is conveyed in order to prepare the receiver/reader for the process of becoming a prophet of Hz. Muhammed in the fiction; the recipient's understanding of why the events and situations in here are conveyed and inferring how these situations will result are realized by the mental inference that he will make as a result of his background knowledge and previous readings. Inference based on presupposition is also inference based on previous readings we encountered in the text. One of the examples encountered in the text is as follows: Since the donor has built the whole section on the fact that the person to be born will be a prophet in the future, the fact that the baby is referred to as a "prophet" after the birth is due to the knowledge that this information is available to the reader. Another type of inference supported by background knowledge we encounter in the text is lexical inference. Preferred markers in lexical inference are related to context. The verbs "âaûla-(ñuz), hide-(ñüz)" and protect- action used in the text are to infer the attribute of ismet belonging to our prophet. None of the actions included here are performed by Hz. Amine, but by luminous beings such as "people of the sky, ferishtah, houri" in the couplets, or by the creator. Another situation that needs to be deduced is that the subject is in a passive position. The inference that enables us to infer the chronological flow between events is diachronic inferences. Another inference that takes place within the fictional structure is the reason-based inference that enables the follow-up of the plot, and the reader establishes the cause-effect relationship between this inference and the events.

As can be seen from the inference types listed, the inferences in Vesiletü'n-Necât, which is a work created within the circle of Islamic belief, are mostly based on the background knowledge of the reader. The inferences preferred by the artist were written assuming that the reader was cognitively ready while the work was being created. It makes one think that from the time the work was written, the recipient was ready to receive the message contained in the work, and that the author did not have any concerns about not being able to convey his message in a healthy way, and that he met with the recipient in common communication codes.